

KLASYFIKACJA FUNKCJONALNA OBSZARÓW WIEJSKICH WOJEWÓDZTWA ŚWIĘTOKRZYSKIEGO

Jacek Salamon

Katedra Technicznej Infrastruktury Wsi, Akademia Rolnicza w Krakowie

Streszczenie. Celem opracowania jest próba przeprowadzenia klasyfikacji funkcjonalnej obszarów wiejskich województwa świętokrzyskiego. Badania, które oparto na materiale statystycznym pochodzącym z roku 2002, uzupełnionym informacjami z roku 2005, objęły ogółem 97 gmin wiejskich oraz obszarów wiejskich gmin miejsko-wiejskich. Różnorodny charakter tych funkcji wymusza uwzględnienie w badaniach różnorodnych mierników. Przyjęty w badaniach zestaw cech diagnostycznych wynikał między innymi z dostępności materiału statystycznego. Na podstawie tych cech, w oparciu o metodę Warda, wyodrębniono jednorodne funkcjonalnie grupy gmin. Stwierdzono, że na badanym obszarze występują w przeważającej części gminy, których główną funkcją jest rolnictwo.

Słowa kluczowe: obszar wiejski, funkcje obszarów wiejskich, klasyfikacja funkcjonalna, badania, ocena gmin

Wstęp

Funkcje obszarów wiejskich to podstawowe działalności społeczno-gospodarcze, które zapewniają rozwój lokalny i spełniają potrzeby bytowe lokalnej ludności. Do funkcji tych należą rolnictwo, leśnictwo, przemysł, usługi, handel oraz mieszkalnictwo [Bański 2006]. Funkcje te są nieodzownym warunkiem wzajemnej wymiany produkcji i usług. Funkcje podstawowe mają zatem decydujący wpływ na rozwój społeczno-gospodarczy danego obszaru i w rezultacie, na stopień zaspokojenia potrzeb zamieszkującej go ludności. Oprócz funkcji podstawowych obszary wiejskie spełniają funkcje uzupełniające (wtórne), czyli takie, których produkcja przeznaczona jest na potrzeby własne producenta lub potrzeby lokalne, albo obsługują miejscową ludność. Obszary wiejskie Polski charakteryzują się znacznym zróżnicowaniem funkcjonalnym, a jego rozpoznanie wskazuje na stan zagospodarowania przestrzennego tych obszarów, co z kolei może być pomocne w podejmowaniu decyzji dotyczących kierunków ich przyszłego zagospodarowania poprzez rozwój istniejących lub nowych funkcji [Stola 1993].

Ważną cechą obszarów wiejskich jest spełnianie przez nie ważnych funkcji przyrodniczych i kulturowych. W dotychczasowych badaniach funkcje te nie były uwzględniane w ogóle lub uwzględniano je w małym stopniu [Bański, Stola 2002].

Cel, zakres i metoda

Celem opracowania jest próba przeprowadzenia klasyfikacji funkcjonalnej obszarów wiejskich województwa świętokrzyskiego. Badania, które oparto na materiale statystycznym pochodzącym z roku 2002, uzupełnionym informacjami z roku 2005, objęły ogółem 97 gmin wiejskich oraz obszarów wiejskich gmin miejsko-wiejskich.

Ze względu na różnorodny charakter funkcji obszarów wiejskich, różnorodne są także mierniki tych funkcji. Ważnymi miernikami poszczególnych funkcji są te, które uwzględniają stosunek wielkości produkcji tych funkcji do ogólnej produkcji wytworzonej na danym obszarze, lub do liczby zatrudnionej w nich ludności. W przypadku rolnictwa i leśnictwa wielkość produkcji odnosi się do powierzchni [Stola 1993]. Należy jednak uwzględnić fakt, iż wraz z rozwojem gospodarczym, którego istotą jest między innymi stosowanie nowych technologii oraz lepszej organizacji pracy, maleje zatrudnienie. Wielkość zatrudnienia oraz jego struktura na ogół nie jest proporcjonalna do wielkości i struktury produkcji. Zatrudnienie nie odzwierciedla zatem zwykle znaczenia poszczególnych funkcji.

Stola [1993] uważa, że nie ma mierników, które są na tyle syntetyczne i reprezentatywne, aby pojedynczo mogły charakteryzować określone funkcje obszarów wiejskich. Na podstawie prac Stoli [1987, 1993] oraz Bańskiego i Stoli [2002] stwierdzić można, iż w doborze cech diagnostycznych występuje wyraźna ewolucja. U jej podstaw leżały zmiany w strukturze własności gospodarstw oraz dostępność danych. Uwzględniając uwagi dotyczące doboru cech diagnostycznych dla określenia funkcji obszarów wiejskich zawarte w powyższych pracach oraz dostępność odpowiednich danych dla potrzeb niniejszego opracowania przyjęto zestaw następujących cech diagnostycznych:

- x_1 – udział użytków rolnych w powierzchni ogólnej [%],
- x_2 – liczba osób pełnozatrudnionych w rolnictwie [% ogólnej liczby ludności],
- x_3 – zatrudnienie w rolnictwie w przeliczeniu na 100 ha UR,
- x_4 – wielkość towarowej produkcji rolniczej w gospodarstwach indywidualnych w przeliczeniu na 1 pełnozatrudnionego,
- x_5 – udział lasów w powierzchni ogólnej [%],
- x_6 – liczba miejsc noclegowych w obiektach turystycznych i wypoczynkowych [miejsce · km⁻²],
- x_7 – zatrudnienie w przemyśle i budownictwie [% ogółu zatrudnionych],
- x_8 – liczba podmiotów gospodarczych zarejestrowanych w systemie REGON na 10 tys. mieszkańców w wieku produkcyjnym.

Powyższe wskaźniki stały się podstawą do wyodrębnienia w badanej zbiorowości jednorodnych grup obiektów (gmin). Do przeprowadzenia grupowania zastosowano metodę Warda, w której pod uwagę brana jest zmienność wewnątrzgrupowa. Odległość między grupami definiowana jest jako różnica pomiędzy sumami kwadratów odchyleń odległości poszczególnych jednostek od środka ciężkości grup, do których jednostki te należą [Ostaszewicz 1998]. Według Strahl [1998] efektywność metody Warda w klasyfikowaniu obiektów jest o około 40% lepsza niż następnej w kolejności metody najbliższego sąsiedztwa.

Wyniki

Podstawowe charakterystyki statystyczne wybranych do badań cech diagnostycznych obszarów wiejskich zamieszczono w tabeli 1.

Tabela 1. Charakterystyki statystyczne cech diagnostycznych
Table 1. Statistical characteristics of diagnostic features

Cecha diagnostyczna	Jednostka	Charakterystyka statystyczna cechy		
		wartość średnia	odchylenie standardowe	współczynnik zmienności [%]
Udział użytków rolnych w powierzchni ogólnej	[%]	58,7	17,1	29,2
Pełnozatrudnieni w rolnictwie	[%]	21,4	11,8	55,1
Liczba zatrudnionych w indywidualnych gospodarstwach rolnych na 100 ha UR	[osoby]	23,0	21,2	92,2
Towarowa produkcja rolnicza na 1 pełnozatrudnionego	[zł]	10398	14831	142,6
Udział lasów w powierzchni ogólnej	[%]	26,3	18,4	70,1
Liczba miejsc noclegowych w obiektach turystycznych i wypoczynkowych na 1 km ²	[liczba miejsc]	0,24	0,76	308,7
Pracujący w przemyśle i budownictwie	[%]	28,4	21,8	76,8
Liczba podmiotów gospodarczych zarejestrowanych w systemie REGON na 10 tys. mieszkańców w wieku produkcyjnym	[liczba podmiotów]	2958	2088	70,6

Źródło: obliczenia własne autora

Przedstawione w tabeli wartości współczynników zmienności poszczególnych cech wskazują, że cechy te posiadają znaczną wartość informacyjną.

Zastosowana metoda grupowania obiektów (rys. 1) pozwoliła na wyodrębnienie pięciu grup gmin, których skład przedstawiono w tabeli 2.

Tabela 2. Grupy gmin wyodrębnione przy użyciu metody Warda
Table 2. Borough groups distinguished using the Ward method

Grupa	Gminy	Liczność grup	Wartości średnie \bar{x}_j oraz wartości odchyleń standardowych s_j cech diagnostycznych w grupach															
			\bar{x}_1	s_1	\bar{x}_2	s_2	\bar{x}_3	s_3	\bar{x}_4	s_4	\bar{x}_5	s_5	\bar{x}_6	s_6	\bar{x}_7	s_7	\bar{x}_8	s_8
A	Stikówka Nowiny	1	27,0	-	3,0	-	16,4	-	118666	-	41,5	-	0,33	-	69,9	-	3337	-
B	Suchedniów, Miedziana Góra, Górno	3	54,5	17,5	7,6	6,5	18,2	10,9	56591	11015	32,7	17,4	1,6	2,3	48,8	30,7	3192	2426
C	Stąporków, Włoszczowa, Mielów, Cmielów, Daleszyce, Jędrzejów, Busko Zdrój	7	51,1	21,5	22,8	28,6	41,0	75,8	19657	4638	37,8	18,3	0,84	1,94	32,2	23,5	5217	3263
D	Opatów, Samborzec, Obrzązów, Zagnańsk, Łągowie, Kunów, Mniów, Oksa, Lubnice, Nagłowice, Szydłów, Kazimierza Wielka, Sadowie, Ożarów, Złota, Kluczewsko, Lipnik, Skalbierz, Wojciechowice, Imielno, Opatowiec, Działoszyce, Wilezyce, Słupia Jędrzejowska, Zawichost, Czarnocin, Stąporków, Wodzisław, Sobków, Pawłów, Końskie, Strawczyn, Dwikozy, Staszów, Krasocin, Bogoria, Bodzechów, Raków, Mirzec, Morawica, Łoniów, Nowa Słupia, Chęciny, Kuda Maleniecka, Osiek, Łączna, Nowy Korczyn, Łopuszno, Pierzchnica, Iwaniska, Tuczępy, Gowarczów, Falków, Smyków, Bodzentyn, Skarżysko Kościelne, Rytwiany, Olesnica, Brody, Blizyn, Radoszyce, Wąchock, Piekoszów, Bieliny, Secemin, Moskorzew, Bejsce, Tarłów, Słupia Konecka, Koprzywnica, Kije, Malogoszcz, Gnojno, Polanice, Sołec, Zdrój, Chmielnik, Radków, Bałtów, Wasinów, Sędziszów, Michałów, Wiślica, Pinczów, Klimontów, Pacanów, Baćkowiec	35	66,8	15,2	23,4	9,7	21,2	8,7	10028	1898	17,8	15,6	0,12	0,28	31,1	21,6	2812	2243
E	Bogoria, Bodzechów, Raków, Mirzec, Morawica, Łoniów, Nowa Słupia, Chęciny, Kuda Maleniecka, Osiek, Łączna, Nowy Korczyn, Łopuszno, Pierzchnica, Iwaniska, Tuczępy, Gowarczów, Falków, Smyków, Bodzentyn, Skarżysko Kościelne, Rytwiany, Olesnica, Brody, Blizyn, Radoszyce, Wąchock, Piekoszów, Bieliny, Secemin, Moskorzew, Bejsce, Tarłów, Słupia Konecka, Koprzywnica, Kije, Malogoszcz, Gnojno, Polanice, Sołec, Zdrój, Chmielnik, Radków, Bałtów, Wasinów, Sędziszów, Michałów, Wiślica, Pinczów, Klimontów, Pacanów, Baćkowiec	51	55,0	15,8	20,9	8,9	22,3	8,5	4541	1707	29,9	18,6	0,17	0,45	23,9	20,1	2728	1628
	Badana zbiorowość gmin	97	58,7	17,1	21,4	11,8	23,0	21,2	10398	14831	26,3	18,4	0,24	0,76	28,4	21,8	2958	2088

Źródło: Obliczenia własne

W tabeli 2 przedstawiono wartości średnie oraz wartości odchyłeń standardowych cech diagnostycznych w poszczególnych, wyodrębnionych grupach. Wartość średnia cechy w grupie oraz wartość odchylenia standardowego cechy w badanej populacji gmin stały się podstawą do określenia podstawowych funkcji badanych obszarów wiejskich.

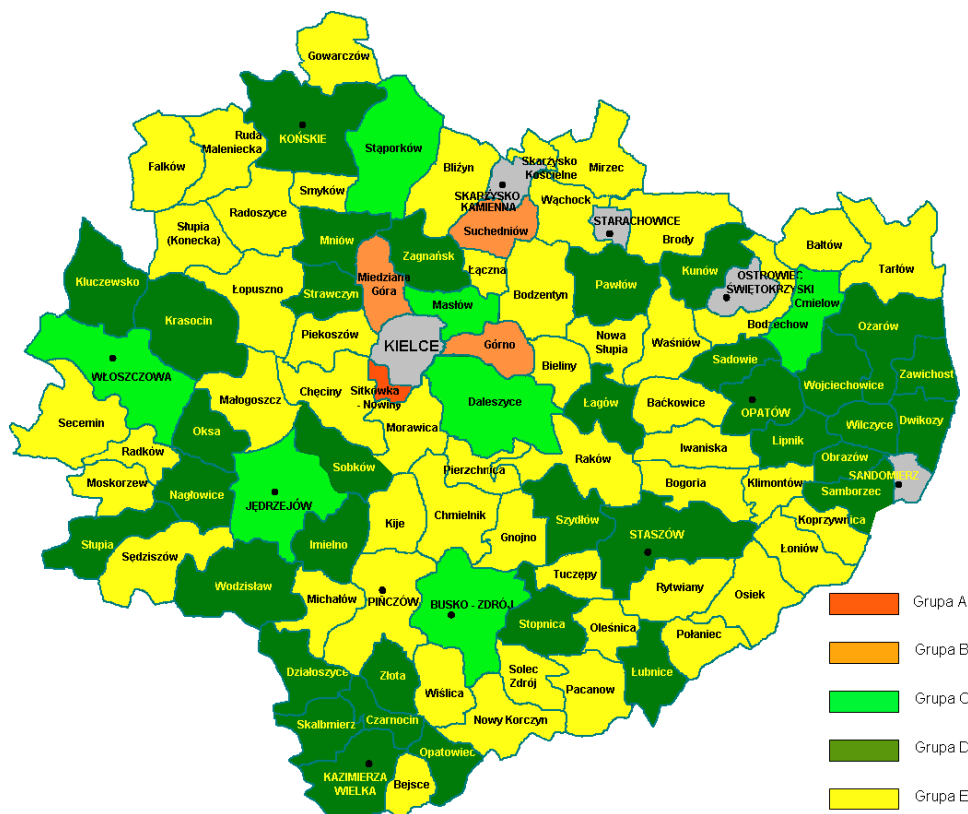
Grupa A, do której zaliczono tylko jedną gminę charakteryzuje się małym udziałem użytków rolnych w powierzchni ogólnej (27%), niskim zatrudnieniem w rolnictwie (3%) oraz wysoką, znacznie przekraczającą wartość średnią produkcją towarową w przeliczeniu na jednego pełnozatrudnionego w gospodarstwie indywidualnym. Ta wysoka wartość wynika niewątpliwie z stosunkowo niskiego zatrudnienia w rolnictwie. Dodatkowo w tej gminie udział zatrudnionych w przemyśle i budownictwie jest ponad dwukrotnie wyższy niż średnia dla obszarów wiejskich województwa świętokrzyskiego. W tej grupie udział lasów w powierzchni ogólnej również przewyższa znacznie średnią w województwie. Uznano zatem, że w grupie A znalazła się gmina o wyraźnej przewadze funkcji pozarolniczych.

W **grupie B** znalazły się trzy gminy. Charakteryzują się one udziałem użytków rolnych w powierzchni ogólnej zbliżonym do wartości średniej w województwie świętokrzyskim. Udział pełnozatrudnionych w rolnictwie jest wyższy niż w grupie A, jednak znacznie niższy niż średnio w województwie. Odsetek pracujących w przemyśle i budownictwie, mimo iż jest niższy niż w grupie A, znacznie przekracza średnią wojewódzką. Ustalono zatem, że gminy zaliczone do grupy B równorzędnie spełniają funkcje rolnicze jak i pozarolnicze.

Do **grupy C** zaliczono 7 gmin. Udział powierzchni użytków rolnych w tych gminach jest zbliżony do wartości średniej badanej zbiorowości. Również odsetek pełnozatrudnionych w rolnictwie nie odbiega od wartości średniej. Jednak znacznie wyższy wskaźnik zatrudnienia w gospodarstwach rolnych w przeliczeniu na 100 ha UR wskazuje na znaczne rozdrobnienie gospodarstw i spełnianie przez nie innych niż produkcyjne funkcji (np. funkcji socjalnych). Stwierdzono również wyższy od średniego wskaźnik produkcji towarowej. W tej grupie gmin obserwuje się również wyższy od średniego wskaźnik nasycenia obszaru miejscami noclegowymi w obiektach turystycznych oraz blisko dwukrotnie większą od średniej, liczbę podmiotów gospodarczych przypadającą na 10 tys. osób w wieku produkcyjnym. Przyjęto zatem, grupa C to gminy z przewagą funkcji rolniczych z dużym udziałem gospodarstw socjalnych i innych funkcji.

Grupa D, w skład której weszło 35 gmin ma najwyższy odsetek użytków rolnych, najwyższy odsetek pełnozatrudnionych w rolnictwie. Pozostałe wartości wskaźników oscylują wokół średniej w województwie świętokrzyskim. Grupa D została utworzona przez gminy przewadze funkcji rolniczych z rolnictwem mieszanym, czyli z porównywalnym udziałem gospodarstw towarowych i socjalnych.

W **grupie E** znalazło się 51 gmin. Są to gminy rolnicze o znacznie niższej niż w pozostałych grupach produkcji towarowej gospodarstw rolnych oraz niższym odsetku pracujących w przemyśle i budownictwie. W tej grupie gmin występuje najniższy wskaźnik podmiotów gospodarczych. Są to więc gminy o przewadze funkcji rolniczych, w których rolnictwo jest ekstensywne i niskotowarowe.

Źródło: Opracowanie własne

Rys. 2. Klasy funkcjonalne obszarów wiejskich województwa świętokrzyskiego
 Fig. 2. Functional categories of rural areas in Świętokrzyskie Voivodeship

Podsumowanie

Na podstawie przeprowadzonych badań stwierdzono, że obszary wiejskie województwa świętokrzyskiego są zróżnicowane funkcjonalnie. Obok nielicznych gmin spełniających funkcje pozarolnicze lub funkcje pozarolnicze na równi z innymi funkcjami, występują gminy, których główną funkcją jest rolnictwo. Zjawisko występowania jednej funkcji jest niekorzystne, gdyż obszary z dominacją jednej działalności są bardzo wrażliwe na wszelkie zmiany koniunktury np. dotyczącej popytu na surowce rolnicze. Dodatkowo, w okresie modernizacji rolnictwa, ludność odchodząca z pracy w tym dziale gospodarki, w przypadku obszaru monofunkcyjnego, nie ma możliwości znalezienia zatrudnienia. Właśnie w gminach, gdzie przeważają gospodarstwa socjalne oraz dominuje rolnictwo ekstensywne i niskotowarowe konieczna jest modernizacja rolnictwa. Klasyfikacja funkcjonalna obszarów wiejskich ma na celu wyodrębnienie tych obszarów, które najpilniej wymagają odpowiednich działań. W ich wyniku monofunkcyjne obszary wiejskie przekształcane będą

w obszary wielofunkcyjne. Proces ten będzie jednak długotrwały i niemożliwy do przeprowadzenia bez odpowiedniej pomocy, zarówno finansowej jak i organizacyjnej.

Istotnym zagadnieniem klasyfikacji funkcjonalnej obszarów wiejskich jest dobór cech diagnostycznych. Doboru tego należy dokonywać w zależności od celu klasyfikacji, uwzględniając jednocześnie dostępność materiału statystycznego. W przeprowadzonych badaniach uwzględniono cechy, które pozwoliły rozróżnić gminy spełniające głównie funkcje rolnicze od gmin spełniających głównie funkcje pozarolnicze.

Bibliografia

- Bański J.** 2006. Geografia polskiej wsi. PWE Warszawa. ISBN 83-208-1596-7.
- Bański J., Stola W.** 2002. Przemiany struktury przestrzennej i funkcjonalnej obszarów wiejskich w Polsce. Komisja Obszarów Wiejskich PTG, PAN IGiPZ. Studia Obszarów Wiejskich t. 3. ISSN 1642-4689.
- Ostasiewicz W.** (red.) 1998. Statystyczne metody analizy danych. Wyd. AE Wrocław. ISBN 83-7011-320-6.
- Stola W.** 1987. Klasyfikacja funkcjonalna obszarów wiejskich Polski. Próba metodyczna. PAN IGiPZ. Wyd. PAN Warszawa. ISBN 83-04-02825-5.
- Stola W.** 1993. Struktura przestrzenna i klasyfikacja funkcjonalna obszarów wiejskich Polski. PAN IGiPZ. Dokumentacja Geograficzna. Z.3. ISSN 0012-503.

FUNCTIONAL CLASSIFICATION OF RURAL AREAS OF THE ŚWIĘTOKRZYSKIE PROVINCE

Summary. The aim of the paper is an attempt at functional classification of rural areas in the świętokrzyskie province. The studies, based on statistical data from 2002 and supplemented with information from 2005, comprised a total of 97 rural communes and rural areas of urban-rural communes. Diverse character of these functions enforces considering various measures in the investigations. A set of diagnostic features assumed for the studies resulted among others from the availability of statistical materials. On the basis of these features functionally uniform groups of communes were identified using Ward's method. It was found that the communes where the main function is agriculture prevail in the investigated area.

Key words: rural area, functions of rural areas, functional classification, studies, assessment of communes

Adres do korespondencji:

Jacek Salamon; e-mail: salomon@ar.krakow.pl
Katedra Technicznej Infrastruktury Wsi
Akademia Rolnicza w Krakowie
ul. Balicka 116 B
30-149 Kraków